ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

КОШІЛЬ Наталія Євгенівна

УДК 82.091

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ КАРЛА СЕНДБЕРҐА У РАДЯНСЬКОМУ І ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Спеціальність 10.01.05 – порівняльне літературознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
ГРОМ'ЯК Роман Теодорович
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, завідувач кафедри теорії літератури
і порівняльного літературознавства.

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
МАТВІЇШИН Володимир Григорович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, кафедра світової
літератури і французької філології, завідувач;

кандидат філологічних наук, доцент
ШИМЧИШИН Марія Мирославівна,
Тернопільський державний економічний
університет, кафедра іноземних мов для
аграрних і економічних дисциплін, доцент.

Провідна установа – Дніпропетровський національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
м. Дніпропетровськ.

Захист відбудеться "12" жовтня 2006р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 по захисту кандидатських дисертацій при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м.Тернопіль, вул.М.Кривоноса, 2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розіслано "11" вересня 2006р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради В.Л. Гижий

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасний етап розвитку літературознавства в Україні вимагає якомога ширшого висвітлення взаємозв'язків між американською та українською літературами. Новітні дослідження у процесі освоєння світових культурних цінностей дозволяють по-новому акцентувати літературні взаємини України і США на рівні не тільки культури в цілому, а й щодо окремих персоналій. Такі інновації дають змогу українській читацькій аудиторії ознайомитись з поетичною творчістю Карла Сендберґа, яка тільки тепер починає викликати інтерес в Україні.

Актуальність теми і стан її наукової розробки. Окреслення та осмислення теми цього дослідження відбувалося на рубежі двадцятого і двадцять першого століть. А його предмет – літературна рецепція поезії Карла Сендберґа – складався і формувався протягом першої третини минулого, тобто XX віку. Протягом того часу публікував свої книги згаданий поет і в міру можливості вони проникали та освоювалися в тому культурному просторі, де ідентифікувалися українці. За такий тривалий культурно-історичний період (майже сто років) тут змінилися декілька типів соціально-політичного ладу, художньо-літературних напрямів і літературознавчих парадигм. Все це істотно ускладнювало характер і виміри пропонованого дослідження.

Поезії Карла Сендберґа привертали увагу читача передусім гострим сприйняттям дійсності, відчутним прагненням поета втілити своє світобачення у вагомому поетичному слові і новими поетикальними засобами. Оригінальність поетичного доробку Карла Сендберґа дає підстави для його глибшого аналізу.

Якщо зобразити увесь масив критичного матеріалу, що стосується творчості американського поета, опублікованого у США, Росії та Україні, у вигляді конусоподібної форми, то простежується наступна тенденція: основу цієї піраміди складатимуть англомовні різножанрові праці; фігуру структурують російськомовні переклади, історико-літературні дослідження і коментарі, тільки верхню її частину представлятиме україномовний дискурс з приводу частини творчої спадщини Карла Сендберґа. В Україні опубліковано лише дві збірки вибраних поезій американського митця і написано декілька статей про його культурну (в тім числі) літературну діяльність, але якщо зважати на російсько-український контекст, то вони вже дають достатній матеріал для дослідження рецепції творчості Карла Сендберґа в українському просторі. Цим пояснюється і мотивується **актуальність** вибору теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалося в річищі наукової проблематики кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства "Проблеми рецептивної поетики, наратології і транслаторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках", яка розробляється у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (№ державної реєстрації 0105U000718). Тема дисертації погоджена з координаційно-науковою радою Інституту літе-

ратури імені Т.Г.Шевченка при НАН України (протокол № 3 від 20.09.2005 року).

Об'єктом дослідження є оригінальні поезії К.Сендберґа, їх зміст, ідейне спрямування, художні особливості і переклади українською та російською мовами, а також праці літературних критиків та істориків літератури, які фіксують закономірності сприйняття творчості американського поета.

Предметом наукового дослідження є особливості міжлітературної рецепції поетичної спадщини американського митця та її роль в українсько-американському діалозі.

Метою дослідження є виявлення особливостей міжлітературної українсько-російської рецепції поетичної творчості Карла Сендберґа у порівнянні з рецепцією американців.

Для досягнення мети ставилися такі конкретні **завдання**:

– окреслити динаміку літературної рецепції творчості Карла Сендберґа в Сполучених Штатах Америки;

– показати значення творчості Карла Сендберґа для розвитку американської літератури першої половини XX століття;

– простежити віхи російськомовної рецепції поезій американського поета в основних формах її вияву;

– проаналізувати українські переклади поезій, визначити мотиви відбору творів Сендберґа для перекладів українськими авторами;

– зіставити тенденції міжлітературної (американської, російської та української) рецепції поетичної спадщини К.Сендберґа і встановити її роль у культурному діалозі України і США.

Методологічною основою дисертації послужили дослідження в галузі літературознавства: наукові розробки з рецептивної естетики (В.Ізера, Р.Інгардена, Р.Г.Яусса), праці російських, українських і американських дослідників реалістичного напрямку в літературі США (Н.Арвіна, М.Балашова, Л.Боган, Н.Боброової, С.Брукс, Б.Гіленсона, Л.Говарда, Т.Денисової, О.Звєрєва, А.Кадука, О.Кириченко, В.Саттона, В.Шпака). Значну роль в осмисленні матеріалу відіграли ідеї компаративістів (М.Балашов, Р.Веллек, А.Волков, Д.Дюришин) і теоретиків художнього перекладу (П.Бех, М.Венгреновська, О.Гайнічеру, Ю.Горідько, Р.Зорівчак, С.Ковганюк, Л.Коломієць, В.Коптілов, О.Лучук, В.Радчук, П.Топер).

Обґрунтовуючи відгомін творчості Карла Сендберґа в літературному процесі України, використано такі **методи:** біографічний та порівняльно-історичний, що дозволяє всебічно розглянути творчість американського поета Карла Сендберґа, враховуючи особливості його творчої індивідуальності, поєднання у його художній системі літературних напрямків та новаторства; критично-зіставний і перекладознавчий – для здійснення оцінно-узагальнюючого дослідження російськомовних та українськомовних перекладів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження вбачається у тому, що оригінальна твор-

чість Карла Сендберґа вперше системно аналізується крізь призму перекладних версій його поезій українськими та російськими поетами у соціокультурному контексті американсько-російсько-українського діалогу.

Практична цінність дослідження зумовлюється можливістю використання отриманих результатів у різних ділянках філологічної науки (при розробці спецкурсів з рецептивної поетики та літературознавчої компаративістики, інтерпретації текстів, у курсах з історії зарубіжної літератури). Робота містить цікавий і маловідомий матеріал щодо творчої спадщини поета Карла Сендберґа, який може послужити для подальшого дослідження у галузі американсько-українських літературних зв'язків. Нове дослідження зацікавить поцінувачів творчості Сендберґа, дослідників з історії розвитку американської літератури, а також сприятиме написанню різних довідково-енциклопедичних статей. Сподіваємось, що аналіз поетичної спадщини Карла Сендберґа і закономірностей рецепції його доробку нашими співвітчизниками розширить рамки літературознавчої компаративістики в Україні.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на міжнародній науково-методичній конференції "Вдосконалення навчального процесу у вищій школі" (Тернопільська академія народного господарства, 26-27 квітня 1999 року); другій західно-регіональній науково-методичній конференції "Лінгво-дидактичний плюралізм навчального процесу з іноземних мов у вищих навчальних закладах" (Тернопільська академія народного господарства, 22-25 травня 1999 року); науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Тернопільського державного економічного університету у 2004, 2005 роках та Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка у 2005 році, XIV міжнародній науковій конференції „Мова і культура" імені професора Сергія Бураго (Інститут філології Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка, 20-24 червня 2005 року); III міжвузівському науковому семінарі „Терміносистема слов`янського літературознавства" (Тернопільський національний педагогічний університет імені В.Гнатюка, 30 вересня – 1 жовтня 2005 року).

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри іноземних мов Тернопільського державного економічного університету у період з 2000 до 2006 року, кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і міжкафедральної лабораторії славістично-методологічних студій, де й рекомендована до захисту.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (288 найменувань). Дослідження виконане на 170 сторінках, з них – 150 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується вибір та актуальність теми дослідження, визначається об'єкт та предмет дослідження, формулюються мета та завдання, які необхідно було виконати для їх підтвердження, представляється стан дослідження проблеми, визначаються теоретико-методологічні засади дослідження, вказується наукова новизна і практична цінність роботи. Подано відомості про апробацію основних положень дисертації та публікацію праць.

У першому розділі – "**Творчість Карла Сендберґа в історико-літературному контексті Сполучених Штатів Америки"** – простежено процес становлення Карла Сендберґа як поета, акцентується увага на стильовій еволюції творчості представника демократичного напрямку в американській літературі, визначені основні мотиви у поезії Сендберґа. Подається оцінка американських літературознавців нових поетичних форм, запропонованих Карлом Сендберґом, аналіз англомовних джерел про його творчу спадщину, а також особливості критичної рецепції поетичних збірок американського митця його співвітчизниками.

У підрозділі "**Формування Карла Сендберґа як поета: традиції, пошук і стильове самовизначення"** простежується роль біографічних моментів у процесі формування поетичної особистості Карла Сендберґа, акцентується, що його творчість характеризувалася прагненням синтезувати досвід експериментальних пошуків.

Карл Сендберґ успадкував традиції американської літератури, які істотно відрізнялися між собою. Перш за все, це була реалістична традиція В.Вітмена і модерністські прагнення Е.Паунда. Таке зіткнення традицій, яким притаманні протилежні напрямки, визначало специфіку „поетичного реалізму" Карла Сендберґа.

Реалістична традиція тоді витісняла з літературного процесу Великобританії і США романтичні парадигми, а поруч з практикою В.Вітмена утверджувалася поетика імажизму, то і молодий Сендберґ шукав своє стильове самовизначення на перетині цих конфронтуючих спрямувань. Крім В.Вітмена, К.Сендберґ тоді відчував присутність у літературі і Е.Робінсона, і Р.Фроста, і Е.Мастерса, і В.Ліндсея. Але вже навчаючись в коледжі, коли зросла його начитаність, під впливом професора-поета Ф.Райта він збагнув своє творче покликання.

Дисертант наголошує, що Карл Сендберґ був провідною фігурою в американській поезії 10-х років XX століття. Саме він адекватно зреагував на "грандіозну ломку побуту, психології, всього укладу суспільного життя, яка відбувалася у США перших десятиліть, в епоху приголомшливого злету "індустрії". Карл Сендберґ вніс великий вклад у розвиток"поетичного відродження". Якщо у 20-ті роки творчість Сендберґа була близькою до імажизму, імпресіонізму, модернізму, то у 30-ті роки поет майстерно модифікує поетику, характерну для цих течій, використовує кіномонтаж, ідіограмний метод, пристосовуючи свої експериментальні пошуки до історико-соціальної ситуації та настроїв народу.

Основна увага дисертанта зосереджується на поезії американського митця, оскільки поряд з його працею про президента Лінкольна саме поезія найвідоміша у світі, зокрема і в східноєвропейському просторі – у колишньому Радянському Союзі. Для осягнення своєрідності засвоєння поезії цього письменника в названому ареалі світової культури необхідно знати її контекст і виділену усталену вже канву літературного життя К.Сендберґа, від якої відрізняються пізніші інтерпретативні моделі. Така канва насамперед задається біографією письменника, корпусом опублікованих за життя автора збірок аж до „Повного зібрання творів" ("The Complete Poems", 1953) й останньої прижиттєвої книжки „Мед і сіль" ("Honey and salt", 1963).

Відтворення біографії Карла Сендберґа в основних фактах щодо діяльності, участі в політичному житті, в літературному процесі єднає як його американських біографів, так і популяризаторів за межами США, у тім числі у Росії, в Україні (на пострадянському просторі). Розбіжності (контрасти, відтінки) у рецепції постаті письменника як людини, особливо творчості поета як своєрідної особистості розпочинаються вже з будь-якої спроби перейти до світоглядно-естетичних оцінок, які виголошуються з відмінних аксіологічних основ. Цей феномен пов'язується із самооцінкою, яку спочатку оприсутнив поет у збірці „Відгуки" ("Incidentals",1907): „Я – ідеаліст. Я можу бачити, як людство помиляється на шляху до своєї мети.... Я не знаю, куди я йду, але упевнений, що я – на правильній дорозі" .

Для глибшого розуміння світовідчуття К.Сендберґа, джерел його стилю і поетики вагоме значення мають самозізнання письменника типу:" Я пишаюся чоловіками і жінками, яких мучать тривоги і смуток, але вони продовжують жити і сміятись, і з легкістю все сприймають. Мої очі з насолодою блукають серед квітів, прерій, лісів, трав, води, яка біжить, моря, неба і хмар".

Високий творчий потенціал поета підтверджується чисельністю літературних творів – більш, ніж 35 книжок – поезії, роман, біографія і автобіографія, пісні і дитячі казки, передмови, вступні частини, статті до періодичних видань і антологій. Однак найвагоміше місце у творчості Карла Сендберґа займає поезія, представлена 16 збірками. Серед 16 поетичних книжок, що вийшли у США, загальне визнання поетові принесли збірки „Вірші про Чикаго" ("Chicago Poems", 1916), і утвердили його поетичний авторитет книжки „Дим і криця" ("Smoke and Steel", 1920), „Доброго ранку, Америко" („Good Morning, America", 1928), „Народ, так!" ("The People, Yes", 1936), орієнтація на творчість Волта Вітмена.

У підрозділі **„Динаміка літературної рецепції К.Сендберґа - поета в США"** подається різного роду оцінка американських критиків щодо творчості Карла Сендберґа. Плануючи простежити рецепцію його творчості в українсько-російському літературознавстві, неможливо обминути дослідження поетичної спадщини класика світового рівня насамперед його співвітчизниками. Оскільки в доступних опублікованих джерелах подібний матеріал подається вибірково і принагідно, тому дисертант намагається докладніше простежити динаміку входження згаданого діяча амери-

канської культури в поезію і літературну критику країни поселення.

Поетичні збірки Карла Сендберґа яскраво відображають багатогранну і динамічну картину американського життя першої половини XX сторіччя. Те, що Карл Сендберґ виступив руйнівником старої метричної форми віршування в американській поезії XX століття, а його творчість формувалася в орієнтації на різні стильові течії, викликало різноманітні за жанром критичні праці: біографічні довідки, рецензії на збірки поета, літературно-критичні статті, нариси, монографічні дослідження, які публікувалися у різних періодичних виданнях і видавництвах США. Окремі розділи відведені Карлу Сендберґу у працях з історії американської літератури XX століття. Творчість митця привернула увагу американських літературознавців, передусім таких, як-от: Г.В.Аллен (G.W.Allen), Р.Кроудер (R.Crowder), К.Детцер (K.W.Detzer), Г.Дурнелл (H.Durnell), Г.Ґолден (H. Golden) , Дж. Епштайн (J.Epstein), П.Нівен (P.Niven), Д.Солвек (D.Salwak). Поезії Карла Сендберґа високо оцінювали критики демократичного і ліберального напрямів: Н.Арвін (N.Arvin), Л.Антермейєр (L.Untermeyer), М.Ван Дорен (M.Van Doren), В.Перінгтон (V.Parington). Хоча сучасні літературознавці вважають творчий метод Сендберґа реалістичним, підкреслюючи демократизм його світогляду і нові методи у написанні віршів, такі висновки у літературній критиці не були одразу одностайними.

Палких прихильників і гострих опонентів йому ніколи не бракувало – саме це переконливо засвідчує простежена динаміка літературної рецепції К.Сендберґа в США за життя і після смерті письменника. Амплітуду діалогу зацікавлених реципієнтів постаттю, діяльністю і спадщиною Сендберґа на його батьківщині можна окреслити авторитетами Теодора Драйзера і Рональда Рейгана. При найгостріших оцінках тих чи інших американських критиків Сендберґа в діалозі про нього, про його місце і роль у літературі США маємо домінантні для цієї країни концепти: “послідовник В.Вітмена”, „реформатор американської поезії”, „перший поет Америки XX століття”, „патріарх американської поезії”.

“Найкращий декламатор власних віршів” (П.Нівен), маючи “ораторський слух щодо ритму й драматичного ефекту”, Карл Сендберґ упродовж творчого життя не давав спокою ні своїм читачам у США, ні слухачам, ні літературним критикам, ні після своєї смерті у 1966 році. Особливо така складна динаміка літературної рецепції поезій Карла Сендберґа, яка рзгорталася на батьківщині письменника, ускладнювалася в комуністичному світі, який спочатку претендував на світоглядно-ідеологічну спадкоємність творчості цього письменника.

Другий розділ дисертації – **„Значення російськомовної рецепції творчості К.Сендберґа для української культури”** – покликаний окреслити динаміку і характер рецепції творчості Карла Сендберґа російськими літературознавцями , специфіку вибору поезій американського митця російськими авторами для перекладу з метою подальшого порівняння їх з українськими аналогами.

У підрозділі "**Входження Карла Сендберґа в російську літературу – від "пролетарської літератури" до гуманізму"** з'ясовується, що у російськомовний світ, зокрема до Росії і в СРСР, першу згадку про Карла Сендберґа як поета, пов`язаного з робітничим класом, що симпатизував ідеям соціалізму, привіз Володимир Маяковський, який 1925 року побував у США. Відвідавши Чикаго, він зустрічався з американським поетом, переповів мотиви збірки К.Сендберґа про Чикаго і зафіксував інше світобачення цього робітничого центру, так і поетику образного світовідчуття в урбаністичній поезії (нарис „Мое открытие Америки"). Згодом до кінця життя (1930 рік) Маяковський не раз згадував прізвище Сендберґа, висвітлюючи протилежність ролі митця в „буржуазному" і „соціалістичному" світах.

У дисертації досліджується про близькість поезії Сендберґа до творчості Маяковського, яку відзначали у різний час літературознавці Менделевський (1928 рік) і Мендельсон (1946 рік). Ще за життя Маяковського (і пізніше) задавалася і зароджувалася одна з парадигм засвоєння в Росії поетичних текстів Сендберґа: мовляв, Сендберґ подібний до Маяковського. А Маяковський – це начебто російський Сендберґ. І в такому зіставленні чи уподібненні кожен критик чи інформатор намагався цих поетів розподібнити, звичайно, на користь російського новатора. Дисертант вважає, що Мендельсон і Менделевський репрезентували певний тип літературної рецепції Сендберґа крізь призму Маяковського, власне наслідуючи В.В.Маяковського, використовуючи елементи його враження від Сендберґа, його бачення міста Чикаго. Але ні вони, ні Маяковський не зосереджувалися на еволюції Сендберґа, на його збірках, що появлялися друком по-англійськи чи в російських перекладах.

У підрозділі **„Типи літературної рецепції поезій К.Сендберґа в Росії, форми інтерпретації його творів"** основна увага зосереджується на тих формах і типах літературної рецепції, яку вслід за Маяковським творили англомовні російські фахівці, що стежили за літературним процесом у США і зокрема за появою нової інформації про К.Сендберґа.

У 30-х роках XX-го століття на теренах СРСР найбільшу роль у розширенні популярності К.Сендберґа-митця почав відігравати Іван Олександрович Кашкін. Американіст-філолог широкого профілю, він писав про нього статті, перекладав поезії, інтерпретував його художній світ. Починаючи з 1936 року, в літературній періодиці («Иностранная литература», «Литературный критик», «Знамя» та ін.) І.О. Кашкін утверджував жанр літературного портрета, в якому поєднувалися автобіографічні, історико-літературні, образно-есеїстичні, жанрово-стильові аспекти цього письменника-барда і водночас прозаїка-документаліста. Не виходячи з панівного в Радянському Союзі річища соціалістичного реалізму, І.О.Кашкін щасливо уникав вульгарносоціологічних кліше, відтворюючи мистецьке обличчя поета демократичної спрямованості, новатора у пошуках художньо-виражальних засобів, послідовника Волта Вітмена.

Авторитет американського поета, який торував власну стильову дорогу серед різноманітно-

сті модерністсько-авангардистського багатоголосся, підтримувала антифашистська світоглядна позиція К.Сендберґа напередодні і підчас Другої світової війни. Особливо тоді, коли був опублікований його вірш-лист до композитора Д.Шостаковича “Take a Letter to Dmytrij Shostakovych, July 26, 1942”.

Відгук К.Сендберґа на смерть М.Горького, обрання американського письменника до Національної Ради боротьби за мир, внесок у фонд Радянської Армії, зрештою його приїзд до СРСР і виступ у клубі письменників (1959) стали переконливим свідченням мистецьких і гуманістичних уподобань поета-ветерана.

60-ті роки XX століття були не тільки політичною „відлигою” в СРСР, а й ознаменували нове життя поетичного слова Карла Сендберґа у культурі цього простору, якісні зрушення в літературній рецепції його текстів. За двадцять років такі зміни відображалися не тільки в укладанні російськомовних поетичних книжок К.Сендберґа, а й в появі нових досліджень його творчості в республіках тодішнього СРСР. Якщо 1959 року вийшли «Стихи разных лет» у перекладі і з передмовою І.О.Кашкіна (загалом 85 сторінок), а 1975 року появилася його «Избранная лирика», впорядкована перекладачем А.Ібрагімовим (64 сторінки), то вже до 100 річчя К.Сендберґа «Избранное» з передмовою О.М.Звєрєва сягнуло 342 сторінки, представивши всі збірки поета з докладними коментарями. Серед російськомовних перекладачів поезій американського поета заявили про себе, крім І.Кашкіна, і М.Зенкевич, Б.Слуцький, А.Сергеєв, А.Ібрагімов, В.Рогов та ін. А провідними інтерпретаторами його творчості стали у 70-80-их роках О.М. Звєрєв, В.Н. Богословський і молодші дослідники О.Ф.Миронова (1970), О.М.Кириченко (1973), Н.В.Журулі (1983). Діапазон їх аналізу розширився від світоглядно-тематичних, ідейно-жанрових горизонтів до віршознавства і поетики. Російськомовний дискурс з приводу художнього світу Карла Сендберґа в колишньому СРСР розгортали українські зарубіжники-американісти, передусім В.К.Шпак. Характерним є те, що методологічні засади “радянського Сендберґознавства” залишалися в річищі міметичної естетики і глобальної ідеологічної опозиції “реалізму-модернізму”, “художнього прогресу” – занепадництва.

Парадигмою „радянізованої” літературної рецепції, яку поширювали в СРСР підручники з «Истории зарубежной литературы», можуть бути тези Я.М.Засурського: «Ближе других американских поэтов к идеям социализма были Вячел Линдсей и Карл Сэндберг. Карл Сэндберг стремился продолжить традиции Уолта Уитмена. Будучи членом социалистической партии, он в книге «Стихи о Чикаго» (1916) откровенно выражал симпатии к рабочему движению, к борьбе против империалистов».

Уникаючи різкого і прямолінійного ідеологізму в літературознавчих судженнях, О.М.Звєрєв уже на початку 80-х років XX-го століття нюансував власні оцінки творчого шляху американського письменника. Це засвідчують і увиразнюють такі його слова: «Задачей Сэндберга был реалис-

тический образ эпохи, уитменовское Здесь и Сейчас оставалось определяющим принципом и для него. Поэтому отдельные находки поэтов-авангардистов, пожалуй, именно у Сэндберга выявили свою истинную ценность. И все формальное им было отброшено, а все существенное пошло в дело, помогая создавать действительно многогранную и динамичную картину американской жизни».

Після поміркованого дослідження 1979 року («Модернизм в литературе США») О.М.Звєрєв, подаючи передмову до «Избранного» К.Сендберґа, яке найбагатше презентувало спадщину американського ветерана поезії, міг читачам усіх радянських республік слушно твердити: «Поэзия Сэндберга наполнена отголосками тех коллизий, драм, надежд, розачарований, которые порождали бурное развитие «индустрии», решительно перестраивавшей облик американской жизни. Сэндберг раньше других понял, какой здесь открывается огромный материал, и его новаторские образы, графический рисунок стиха, синтез документалистики и символики, эти резко специфические черты его поэзии, ничуть не стершиеся от времени, были подсказаны самой «фактурой» всех без исключения его книг».

Такі твердження і розкривають значення російськомовної рецепції творчості Карла Сендберґа для всіх тих, хто прагнув наблизити художній світ цього поета для іншомовних рідних культур.

Третій розділ дисертації – "**Українські переклади і спроби передачі художнього світу Карла Сендберґа українською мовою"** – присвячений особливостям україномовного перекладу творів Карла Сендберґа, що здійснені І.Куликом та Г.Черінь, а також простежується роль перекладів у культурному україно-американському діалозі.

У підрозділі "**Аспекти рецепції і спроби передачі художнього світу Карла Сендберґа українською мовою"** наголошується, що літературна рецепція поетичної творчості Карла Сендберґа в Україні виявлялася відразу у двох явищах, не завжди пов`язаних між собою: переважна більшість освічених читачів знайомилася з його художнім світом по-російськи на підставі перекладних текстів, охарактеризованих у ІІ розділі; натомість українською мовою вибірково – невелика кількість. Вірші К.Сендберґа в різний час середини ХХ століття поширювали у видавництвах і пресі України Іван Кулик (20-30-і роки), Віталій Коротич, Лесь Герасимчук (60-і роки), Петро Марусик і Ганна Черінь (остання чверть ХХ століття). Всі з названих осіб володіли англійською мовою, перекладали з оригіналів, але по-різному взорувалися на оригінали і на російськомовні версії. Самодостатність характерна відбірковій діяльності і текстам тільки Івана Кулика та Ганни Черінь. Але досягнення Кулика після арешту і знищення перекладача не функціонували в літературному процесі, зате двомовна добірка діаспорної письменниці Г.Черінь з`явилася в Україні під кінець століття – аж 2002 року.

Автор дисертації приходить до висновку, що всі українськомовні перекладачі презентували свої версії з власними передмовами так, як це робили і росіяни. Тому широкий літературно-

культурний контекст, який складався та існував у колишньому СРСР завдяки російськомовним рецептивним моделям, забезпечував і уможливлював належне осмислення українськомовних пропозицій. Хоча поети і перекладачі невеличких добірок для українських часописів (“Всесвіт”, “Вітчизна” тощо) у назвах рубрик виявляли данину радянізованій риториці (“Карл Сендберґ – співець американського народу”, “Співець “братів шлаку”, “Співець робітничої Америки”), але в українськомовних версіях, починаючи від І.Кулика, закінчуючи Ганною Черінь, оприсутнена поетика справді модерного поета, який як продовжувач традицій В.Вітмена не обминув творчого засвоєння традицій і Е.Паунда, і Т.С.Еліота, і тих, кого трактували в нашій культурі модерністами, авангардистами, формалістами.

У підрозділі **“Роль перекладу у літературній рецепції. Концепт верлібру у поезії США та України”** констатовано, що на сьогоднішній день основна роль у процесі міжлітературних взаємин відведена перекладам, оскільки перекладознавством, яке має міжпредметний характер, тепер цікавляться не лише лінгвістика, а й рецептивна естетика і компаративістика. Тому переклади не лише розширюють обрії обох культур, збагачують літературну скарбницю чужомовними творами обох народів, а й дають можливість досліджувати багатоаспектну рецепцію творчості того чи іншого письменника в українсько-американському діалозі.

У підрозділі також розглядається проблема верлібру як нової поетичної форми американської та української поезії початку ХХ століття. Основна увага зосереджена на експериментаторських тенденціях у співвідношенні традиції та новаторства. Аналізуються особливості функціонування верлібрової системи в американському та українському літературному контекстах.

В американській літературі саме Карл Сендберґ радикально зламав традицію класичного метричного вірша, подав свою версію верлібру, який став визнаною поетичною формою ХХ століття не лише в американській, а й у світовій літературі. Верлібр Сендберґа найбільше відповідав ритму епохи і тематиці його творів. Специфіка Сендбергівського верлібру полягає в органічності поєднання поетики Вітмена, ораторської прози, біблійного вірша, народної поетичної творчості американських індійців.

Ставлення до верлібру у слов’янському світі зазнало тривалої еволюції. Комплексний підхід до вивчення верлібру, заснований на співвіднесеності різнорівневих повторень поетичної мови, розробили З.Черні та А.Жовтіс. Досліджуючи верлібр, учені перш за все акцентували увагу на вивченні особливостей ритмічних варіацій. Практика Карла Сендберґа у сфері нової форми вірша зближує його з яскравим представником верлібру в Україні 20-х років минулого століття Валер’яном Поліщуком. У численних статтях і монографіях він пропагував цю форму віршування і вважав її найдоцільнішою. Як і Карл Сендберґ, Валер’ян Поліщук пов’язував вільний вірш із ритмом сучасного життя, з розвитком індустрії.

У підрозділі **„Іван Кулик – перекладач та інтерпретатор Карла Сендберґа”** зосереджу-

ється увага на перекладацькій діяльності Івана Кулика, яка є невід'ємною частиною його літературної творчості. Своїми перекладацькими принципами поет ділився з українським читачем у книзі "Антологія американської поезії". У дисертації наголошено, що Іван Кулик першим підійшов до віршів К.Сендберґа, відчуваючи у них актуальність для свого часу. Після повернення з Канади і США до України у творчості І.Кулика значно посилились суголосні мотиви, які розробляв американський літератор, возвеличуючи робітничий клас, критикуючи капіталістичний світ. Урбаністична тематика, виражена у віршах Сендберґа, зацікавила Івана Кулика, який спробував перекласти його поезії українською мовою. Його добірка перекладів під назвою "Дим і криця" з власною передмовою є першим україномовним зразком вдалої рецепції постаті і поезії Карла Сендберґа, бо Іван Кулик досконало знав мову і вникав у тонкощі оригіналу. У підрозділі проаналізовано характерні риси перекладних версій Івана Кулика поезій Карла Сендберґа .

Дисертант підсумовує, що по-перше, досвід І.Кулика – це був не переклад однієї з кількох однойменних збірок К.Сендберґа, а – "вибране" з того, що американський поет на кінець 20-х років подав на суд читачів. По-друге, перекладач-упорядник зважився презентувати по-українськи і "Коротку характеристику К.Сендберґа", яка мала 34 сторінки, де І.Кулик демонстрував власне уміння і закликав читачів "уважно вчитатись у текст, щоб переконатись ..." в багато чому, а основне, що навіть у формальному аспекті „просто не має собі рівні в американській поезії". І, потретє, найважливішим є те, що добірка І.Кулика містить твори, тексти яких потім потрактували як характерні для художнього світу цього оригінального митця не тільки І.Кашкін (30-50-ті роки), О.Звєрєв, А.Сергєєв (70-80-ті роки XX століття), а й Валерій Шпак, Віталій Коротич, Лесь Герасимчук, Петро Марусик, Ганна Черінь (остання третина XX століття).

У підрозділі **"Ганна Черінь – інтерпретатор К.Сендберга в ситуації полікультурного дискурсу"** розглядається творчий шлях письменниці, роль і місце Ганни Черінь у літературі української діаспори. Окремі сторінки підрозділу присвячені важливій грані творчості Г.Черінь – її перекладам з американської літератури. Хоча їх небагато, але вони мають вагоме культурологічне значення. Особистість Ганни Черінь як перекладача цікава тим, що, будучи українкою за походженням, майже все своє життя вона проживає за кордоном в англомовному оточенні. Тому великий вплив на свідомість поетеси справили культури двох різних народів, які, можна сказати, є однаково близькими та зрозумілими для неї. Окрім Івана Кулика Ганні Черінь також вдалося здійснити ширшу інтерпретацію найбільшої кількості віршів К.Сендберґа українською мовою і видати добірку перекладів його поезії: "Карл Сендберґ. Поезії" (2002 рік). Із поданих творів Сендберґа до збірки видно, що Ганна Черінь починала перекладати поезію цього послідовника В.Вітмена ще в 1954 році. Згодом декілька віршів переклала в сімдесятих роках (1973, 1975), але найбільше – у липні 2000 року.

Значна увага у підрозділі приділяється також спробі проаналізувати адекватність відтворен-

ня специфіки поезії Карла Сендберґа мовою реципієнта, а також простежити особливості перекладу на образно-понятійному, ритмо-мелодійному та лексико-стилістичному рівнях. На основі аналізу перекладів англомовних віршів Сендберґа українською мовою дисертант робить висновок, що хоч у більшості випадків неможливо відтворити всі нюанси, все ж Іван Кулик та Ганна Черінь змогли досить вдало передати естетично-настроєву семантику віршів К.Сендберґа.

У підрозділі "**Роль рецептивної естетики у культурному діалозі України і США у XX столітті (декілька прикінцевих міркувань з приводу міжлітературної рецепції)** увиразнюється рецептивний підхід до літературних контактів і постаті письменників, які є об'єктом нашого розгляду (К.Сендберґ, І.Кулик, Г.Черінь). Роль літературної рецепції поезії К.Сендберґа, як і оригінальної творчості цього літератора в США зростає завдяки російській культурі, яка однією з перших сприяла міжнародному її розголосу і в такий спосіб розширювала діалогічну динаміку міжлітературної рецепції. Для цього було кілька причин. Російська культура завдяки В.Маяковському, який особисто зустрічався з К.Сендберґом 1925 року, не тільки популяризувала його як симпатика робітничого руху і соціалізму, а й, орієнтуючись на оцінки американської критики, полемізувала з нею: вела з нею скритий діалог. Використавши авторитет В.Маяковського, якому імпонувала не тільки ідеологічна, а й версифікаторська суголосність американського поета, вона відразу почала ще у 30-х роках перекладати та інтерпретувати його творчість (М.Мендельсон, І.Кашкін, А.Ібрагімов) в парадигмі „пролетарської культури". У зв`язку з репресіями Івана Кулика російська література перехопила його ініціативу і цілковито почала здійснювати посередницьку функцію в діалозі з приводу творів К.Сендберґа і в 30-х, і в 40-х, і в 50-х роках XX століття аж до періоду „хрущовської відлиги". Позитивне значення цієї функції зростало ще й тому, що К.Сендберґ безпосередньо звертався до Д.Шостаковича і згодом приїжджав до Москви, зустрічався з письменниками, і залишив прихильний відгук про тодішній СРСР. Після смерті американського письменника російські американісти (О.М.Звєрєв та ін.) ініціювали та спрямовували дослідження різножанрової спадщини К.Сендберґа на теренах всього СРСР (Н. Журулі, О.Кириченко, А.Мартинова, О.Миронова, В.Шпак).

Простежуючи динаміку сприймання творчості Карла Сендберґа у форматі міжлітературної рецепції за всіма параметрами цього концепту ("міжлітературна рецепція"), поступово збагачується та увиразнюється навіть поняття, винесене у назву дисертації: „Рецепція Карла Сендберґа в Україні".

Концепція „мультикультуризму" в літературі США по-новому висвітлює поетику і дискурсивне обличчя текстів К.Сендберґа, якщо його доробок сфокусувати навіть в українськомовних версіях Івана Кулика 1931 року, повернутий в історико-літературний процес України С.Крижанівським 1962 р., у сприйнятті В. Коротича 1966 р., Л. Герасимчука 1968 р., П. Марусика 1978 р., Г. Черінь 2002 р. – все це дає ті нові перспективи і ретроспекції, які увиразнюють сте-

реоскопічне осягнення своєрідності поезій Карла Сендберґа у вимірах української культури.

У **висновках** узагальнюються основні результати дослідження.

Говорячи про динаміку міжлітературної рецепції поетичної творчості Карла Сендберґа, в Україні слід наголосити, що довгий час були відомі лише побіжні згадки про поетичний доробок американського митця. Справа в тому, що тривалий час поезія Карла Сендберґа проникала в український літературний процес виключно в російськомовних перекладах, оскільки Івана Кулика як українського перекладача та інтерпретатора, який ще у 20-30-х роках ХХ століття, по суті, першим представив Карла Сендберґа вагомо по-українськи, було репресовано, а його творчість вилучено з читацького обігу. Його український Карл Сендберґ був невідомий навіть фахівцям.

По-друге, Ганна Черінь (Галина Паньків), що мешкала в США і давно захоплювалася поезіями К.Сендберґа, багато перекладала з нього, трактувалася в колишній УРСР як націоналістка, тому також залишалася невідомою українським читачам.

По-третє, добір поезій К.Сендберґа в 30-40-х роках на теренах СРСР був тенденційним (однобічним), а літературно-критична інтерпретація текстів американського співця здійснювалася переважно з соціологічних позицій, відповідно до вимог соцреалізму, то це також спотворювало рецепцію його творчості і світогляду.

Названі (тепер відомі) фактори звужували діалогову ситуацію, яка об`єктивно складалася з приводу творчості К.Сендберґа в українському геополітичному просторі. Уникати таких соціально-політичних та естетично-літературних причин, що зумовлювали конситуацію літературної рецепції творчості і постаті К.Сендберґа, не могли ні пропагандисти, ні дослідники періоду колишнього СРСР і на пострадянському просторі. Тільки зі зміною культурно-історичного контексту на східнослов`янських теренах, із переміною літературознавчих парадигм в незалежній Україні поступово складалися сприятливі умови для реінтерпретації творчості одного з послідовників Волта Вітмена – поета-барда Карла Сендберґа, який і сам, зрештою, позбувався своїх ідеологічних ілюзій та деяких естетичних уподобань.

У світлі вчення Ю.М. Лотмана про семіосферу текстів і значень, яке розширює і розвиває концепцію М.Бахтіна про діалоговість культури, нового значення тепер набуває присутність К. Сендберґа в українському просторі, в українсько-американському діалозі культур.

У цьому зв`язку цікавим видається ще один факт, на перший погляд, дуже далекий від нашої теми. Йдеться про взаємини двох представників так званої Нью-Йоркської групи поетів – Юрія Тарнавського і Богдана Бойчука. Матеріал для відповідної інтерпретації у зв`язку з К.Сендберґом дають книги Ю.Тарнавського „Не знаю” і Б.Бойчука „Спомини в біографії”, де Ю.Тарнавський згадує, що саме під впливом Карла Сендберґа він почав писати поезії неримовані та без регулярного ритму. Своє бачення нової поетичної форми віршування, а саме верлібру та його ролі в літературній рецепції традиційних і модерних текстів подає і Б.Бойчук у книзі „Спо-

мини в біографії".

Уважаємо, що на такому матеріалі можна переконатися в тому, як *органічно* з`являється в поета верлібр, відповідний ритм, і в тому, чому К.Сендберґ не був епігоном В.Вітмена, а по-своєму модифікував верлібр. Крім того, цей епізод ілюструє та аргументує думку про присутність цього американського поета не тільки в історії української культури, а й в *оновленні* нашого поетичного дискурсу. Щодо української рецепції К.Сендберґа, то маємо підстави твердити, що вона справді існувала за часів українського відродження 20-х років XX століття, після часткового руйнування тоталітарного режиму в 60-х – 80-х рр. минулого віку, продовжує модифікуватися в незалежній Україні, але найповніше виявляється за сучасних умов на засадах рецептивної естетики і рецептивно-комунікативного підходу до міжлітературних взаємин.

ПРАЦІ, ОПУБЛІКОВАНІ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Кошіль Н. Є. Дещо про перекладача і переклади // Карл Сендберґ. Поезії. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – С.5-16.
2. Кошіль Н. Є. Своєрідність рецепції Карла Сендберґа - поета в США // Матеріали XIV міжнародної наукової конференції „Мова і культура" ім. проф. Сергія Бураго (Ін-т філології Київ. нац. ун-ту ім.Т.Шевченка, 20-24 червня 2005). – С.108 -112.
3. Кошіль Н. Є. Карл Сендберґ і Україна (рецепція творчості поета у 20-30-ті роки) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. – Серія: Літературознавство. – Тернопіль, 2005. – Випуск XVI. – С.262-269.
4. Кошіль Н. Є. Концепт верлібру в поезіях США й України 20-30 рр. XX-го століття (В.Вітмен, К.Сендберґ, Д.Загул, І.Кулик, Г.Черінь) // Терміносистеми сучасного літературознавства: Досвід розробки і проблеми. Науковий семінар. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. – С.322-328.
5. Кошіль Н. Є. Імажизм у США, його вплив на поетичну творчість Карла Сендберґа у 20-х роках XX-го століття // Гуманітарний вісник Черкаського державного технологічного університету. – Серія 8: Іноземна філологія. – № 1. – 2006. – С.48-52.
6. Кошіль Н. Є. Вплив японської літератури на поетичну творчість Карла Сендберґа у 20-х роках XX-го століття // Іноземна філологія: здобутки і перспективи. Тези доповідей міжнародної конференції. – Тернопіль: ТДЕУ. – 2006. – С.135-136.

АНОТАЦІЯ

Кошіль Н.Є. Рецепція творчості Карла Сендберга у радянському і пострадянському просторі. **– Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05. – порівняльне літературознавство. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006.

Дисертація присвячена дослідженню рецепції творчості Карла Сендберґа у радянському і пострадянському просторі. Простежується формування творчості Карла Сендберґа під впливом різних стильових течій американської поезії ХХ століття. Здійснюється аналіз динаміки літературної рецепції Карла Сендберґа англомовними, українськомовними і російськомовними літературознавцями і критиками. Визначається роль перекладу у літературній рецепції; аналізуються особливості верлібрової поезії, а також її функціонування в американському і українському літературному контекстах; акцентується увага на діалоговості культури (українсько-американському діалозі) у сучасному літературознавстві. Вперше досліджуються на лінгво-літературознавчому рівнях переклади поезій Карла Сендберґа українськими авторами.

Ключові слова: літературна рецепція, поезія США, верлібр, поетичний реалізм, інтерпретація, діалоговість, мультикультуралізм.

АННОТАЦИЯ

Кошиль Н.Е. Рецепция творчества Карла Сэндберга в советском и постсоветском пространстве**. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05. – сравнительное литературоведение.

Диссертация посвящена исследованию рецепции творчества Карла Сэндберга в советском и постсоветском пространстве. Исследуется процесс формирования творчества Карла Сэндберга в контексте различных стилевых течений американской поэзии XX века. Осуществлен анализ динамики литературной рецепции Карла Сэндберга англоязычными, украинскими и русскими историками литературы и критиками. Учитывается роль перевода в литературной рецепции; анализируются особенности верлибра в поэзии, а также его функционирование в американском и украинском литературных контекстах; особое внимание уделено диалогичности культуры (украинско-американскому диалогу) в современном литературоведении. Впервые исследуются на лингво-литературоведческом уровнях переводы поэзии Карла Сэндберга украинскими авторами.

Ключевые слова: литературная рецепция, поэзия США, верлибр, поэтический реализм, интерпретация, диалогичность, мультикультурализм.

SUMMARY

Koshil N**. Ye.** The reception of Carl Sandburg`s works in the soviet and postsoviet countries**. – Manuscript.**

The Thesis for the Degree of Candidate of Philology in Specialty 10.01.05. – Comparative Literary Studies. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. – Ternopil, 2006.

The Thesis is dedicated to the research of the reception of Carl Sandburg`s works in the soviet and postsoviet countries. It studies the formation of Carl Sandburg`s poetry in the context of different style trends in the American literature of the 20th century. The main motifs of Carl Sandburg`s works are defined and the prior attention is concentrated on his style evolution and on democratic bent of his works.

The dissertation deals with the analysis of the American scholars` in literature assessments of Carl Sandburg`s writings, of the new poetic forms introduced by that author, of the peculiarities of the literary critics` and readers` reception of Carl Sandburg`s poems in his country. The amplitude of estimations by the US recipients interested in Carl Sandburg`s persona- lity, creative work and heritage is lined by the prestige of Theodore Dreiser, Ronald Reagan and other prominent figures. Notwithstanding the most sharp assessments of Carl Sandburg`s works by some American literary critics the concepts of the "follower of Walt Whitman", "reformer of the American poetry", "the first poet of America of the 20th century", "patriarch of the American poetry" are defined as dominating in appreciating his works.

The thesis inquires into the dynamics and character of the reception of Carl Sandburg`s writings by American, Russian and Ukrainian scholars in literature. The role of translation in the literary reception is qualified. The specificity of the selection of Carl Sandburg`s poems by Russian and Ukrainian authors for translation is pointed out. The propinquity of Carl Sandburg`s and Volodymyr Mayakovsky`s civic and literary views and manners is analyzed. Thorough comparison of Russian translations of Carl Sandburg`s poems with the Ukrainian analogues is given. A special attention is paid to the research of literary reception of Carl Sandburg`s works in Ukraine. Ukrainian translations of Carl Sandburg` poems by Ivan Kulyk, Vitaly Korotych, Les Gerasymchuk, Petro Marusyk and Ganna Cherin are viewed and the first scientific comparative investigation of Ivan Kulyk`s and Ganna Cherin`s translations is carried out on the linguistic and literary criticism levels.

The peculiarities of the verlibr (free verse) are analyzed and its functioning in American and Ukrainian literary contexts is investigated. The main emphasis is made on the experimental tendencies in the correlation of tradition and innovations. Carl Sandburg is proved to have broken radically the tradition of classical metrical versification and introduced his own version of verlibr, which was very popular not only in America but in the world literature of the 20th century. It is accentuated that Carl Sandburg`s practice in the sphere of the new versification form binds him with verlibr supporters in Ukraine. In par-

ticular with Valerian Polishchuk. Like Carl Sandburg he connected free versification with the rhythm of modern life and industrial development.

The attention is focused on the dialogue-wise character of culture in modern literary study, in particular Ukrainian-American dialogue is conside- red.

It is stated and proved that Ukrainian reception of Carl Sandburg`s works goes back to the time of the Ukrainian Renaissance early in the 20th century, it took place in the 60ies and 80ies after the totalitarian regime was partly abolished, its modification has continued in independent Ukraine, and in modern conditions it is most widely developing on the basis of receptional aesthetics, receptional and communicative approach to the interlitera-ry relations.

Key words: literary reception, poetry of the USA, verlibr (free verse), poetical realism, interpretation, dialogue, multiculturalism.